

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ"

Заступник керівника
проректор з науково-педагогічної роботи)

М. В. Афанасьєв

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

робоча програма навчальної дисципліни

Галузь знань	29 Міжнародні відносини
Спеціальність	291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Освітній рівень	перший (бакалаврський)
Освітня програма	Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Вид дисципліни
Мова викладання, навчання та оцінювання

базова
українська

Завідувач кафедри філософії та політології

Кузь О. М.

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2018

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри філософії та політології
Протокол № 1 від 27.08.2018 р.

Розробник(-и):

Кузь О. М., д.ф.н., проф. кафедри філософії та політології,
Потоцька Ю.І., к.ф.н., доц. кафедри філософії та політології,
Михайличенко Д.Ю., к.і.н., доц. кафедри філософії та політології

**Лист оновлення та перезатвердження
робочої програми навчальної дисципліни**

Навчальний рік	Дата засідання кафедри – розробника РПНД	Номер протоколу	Підпис завідувача кафедри

1. Вступ

Анотація навчальної дисципліни:

"Теорія та історія Європейської інтеграції" є базовою навчальною дисципліною циклу соціально-гуманітарної підготовки студентів спеціальності 291" Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" першого (бакалаврського) рівня.

Актуальність вивчення історії та теорії євроінтеграції обумовлена важливістю інтеграційних процесів у міжнародних відносинах, помітною роллю Європейського Союзу в сучасному світі, визначенням власної європейської ідентичності Україною та її прагненням до подальшої інтеграції в європейське співтовариство.

Об'єктом навчальної дисципліни є інтеграційні процеси в Європі.

Предмет навчальної дисципліни – теоретичні та об'єктивно-історичні засади, еволюція і форми європейської інтеграції.

Мета навчальної дисципліни: формування у студентів компетентностей щодо аналізу теорій європейської інтеграції, визначення історичних засад, змісту і форм інтеграційних процесів у Європі, осмислення особливостей розвитку України у контексті євроінтеграції.

Курс	2	
Семестр	4	
Кількість кредитів ECTS	5	
Аудиторні навчальні заняття	лекції	32
	семінарські	32
Самостійна робота		86
Форма підсумкового контролю	іспит	

Структурно-логічна схема вивчення навчальної дисципліни:

Попередні дисципліни	Наступні дисципліни
Країнознавство	Теорія міжнародних відносин
Філософія	Міжнародні відносини та світова політика
Історія політичних вчень	Регіоналізм в сучасних міжнародних відносинах

2. Компетентності та результати навчання за дисципліною:

Компетентності	Результати навчання
Здатність до розуміння концептуально-теоретичних засад європейської інтеграції, її ідеологічного та духовно-ціннісного змісту	Знати базові наукові категорій та концепцій, які описують інтеграційні процеси у Європі; визначати соціально-культурні цінності, створені в процесі інтеграції європейських країн
Здатність до визначення об'єктивно-історичних засад, етапів і форм євроінтеграції	Визначати причини та етапи розвитку європейської інтеграції від економічної до політичної;

	знати етапи розширення Європейського Союзу та їхні особливості
Здатність до самостійного аналізу проблем євроінтеграції та її значення у сучасному світі	Вміти аналізувати проблеми сучасних інтеграційних процесів, оцінювати євроінтеграційні перспективи України

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади та історичні етапи інтеграційних процесів у Європі

Тема 1. Зміст і форми міжнародних інтеграційних процесів

1.1. Інтеграція як складова частина міжнародних процесів

Поняття інтеграції. Інтеграція та співробітництво. Інтеграція та дезінтеграція. Інтеграція та ізоляціонізм.

Види інтеграції. Формальна та неформальна інтеграція.

Об'єктивні передумови та чинники інтеграції великих спільнот.

Етимологія слова «Європа». Поняття «Європа»: географічний, соціокультурний, політичний зміст.

Європейська інтеграція як предмет дослідження соціальних наук.

1.2. Історичні моделі інтеграції

Ранні моделі регіональної інтеграції: міжміські та міждержавні об'єднання, імперії. Інтеграція як тренд сучасних міжнародних відносин. Інтеграційні процеси у контексті глобалізації.

1.3. Економічна інтеграція та її форми

Теорія економічної інтеграції Б. Балласа. Форми економічної інтеграції: зона вільної торгівлі; митний союз; спільний ринок; економічний (валютний) союз; політичний союз.

Тема 2. Ідеї європейської інтеграції в історії соціальної думки

2.1. Ідеї космополітизму в античній філософії.

Криза античного полісу і зародження космополітизму. Космополітичні погляди кініків (Антисфен, Діоген Синопський). Ідея космополісу в філософії стоїцизму.

2.2. Об'єднавчі проекти Середньовіччя.

Ідеї П. Дюбуа щодо об'єднання країн Європи. План європейської конфедерації Данте Аліґ'єрі. Політичний проект чеського короля Іржи з Подебрад.

2.3. Проекти «вічного миру» у філософії Нового часу.

«Великий план» Максимільєна де Бетюна герцога де Сюллі. Концепція Е. Крюссе. Інтеграційні проекти У. Пенна. «Проект вічного миру в Європі» Ш. де Сен-П'єра.

«Судження про вічний мир» Ж.-Ж. Руссо. Дж. Бентам про забезпечення миру в Європі. Трактат І. Канта «До вічного миру». Європейський проект К.-А. Сен-Сімона.

Тема 3. Теорії європейської інтеграції

3.1. Федералізм як теорія євроінтеграції

Ідеї пан-європеїзму в політичній думці XIX ст. (Дж. Мадзіні, В. Гюґо).

Проекти пан-європеїзму початку XX ст. (Р. Куденхове-Калергі, А. Бріан та ін.)

Федералістські проекти європейської інтеграції (А. Спінеллі, М. Альбертіні, Р. Маккея, Г. Брейлсфорда, Х. Далтона, У. Черчилля). Неофедералізм.

3.2. Функціоналізм і неофункціоналізм

Концепція функціоналізму (Д. Мітрані). Критика федералістського підходу до євроінтеграції. Неофункціоналізм (Е. Хаас, Л. Ліндберг). Ідея «перетікання» інтеграції.

3.3. Міжурядова, комунікативна та інші концепції сучасної євроінтеграції

Міжурядова ліберальна концепція інтеграційних процесів (інтерговернменталізм) (С. Гоффман, А. Мілуорд, Е. Моравчик).

Комунікативна (плюралістична) концепція євроінтеграції (транзакціоналізм) (К. Дойч). Взаємозв'язок між соціальною комунікацією та процесами інтеграції.

Теорії багаторівневого управління і політичних мереж (Б. Колер-Кох, Г. Маркс).

Новий інституціоналізм та його напрямки (інституціоналізм раціонального вибору, соціологічний інституціоналізм, історичний інституціоналізм.). Роль наднаціональних інституцій в інтеграційних процесах.

3.4. Концептуальні моделі європейської інтеграції

Модель «гнучкої Європи». Модель «Європа ядра». Модель «Європи концентричних кіл».

Тема 4. Історичні передумови європейської інтеграції

4.1. Особливості розвитку європейської цивілізації в епоху античності

Цивілізація античної Греції та Риму: спільне й окреме. Римська імперія. Зародження християнства як світової релігії. Вплив античної цивілізації на розвиток Європи.

4.2. Цивілізація середньовічного Заходу.

Ідеал християнської єдності. Інтеграційні та дезінтеграційні процеси у Європі за часів Середньовіччя. Розколи у християнстві.

Імперія Карла Великого. Священна Римська імперія германської нації. Річ Посполіта.

4.3. Загальні тенденції політичного та економічного розвитку європейських народів у Новий час

Імперські конструкції Нового часу та їхня доля (Імперія Наполеона Бонапарта, Австрійська, Британська, Російська імперії).

Модернізаційні процеси у Європі. Розвиток капіталізму, промисловий переворот. Ідеали буржуазних революцій у Європі. Ідея нації та її вплив на європейську цивілізацію.

Військові конфлікти. Перша світова війна та її наслідки.

4.4. Військово-політична криза 20–40-х рр. ХХ ст.

Соціалістичні революції. Радянський інтеграційний проект. Ідея світової пролетарської революції. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Європи (СРСР, Італія, Німеччина, Іспанія тощо).

Друга світова війна та її ітоги. Початок холодної війни. Європейські країни соціалістичного табору.

Тема 5. Утворення Європейського Союзу

5.1. Передумови інтеграційних процесів в Європі після Другої світової війни

Інтеграція як спосіб подолання конфліктів у Європі. Промова У. Черчилля в Цюриху (1946 р.). Європейський рух і створення Ради Європи.

План Маршалла 1948 р. Початок європейської економічної інтеграції (Організація європейського економічного співробітництва, Європейський платіжний союз) та воєнно-політичної інтеграції (Західноєвропейський Союз).

Роль Франції у Європейському будівництві. Меморандум Ж. Монне та Декларація Р. Шумана 9 травня 1950 р.

5.2. Інтеграційні процеси в Європі 1951–1957 рр. Утворення Європейського Співтовариства

Галузева (секторальна) інтеграція. Паризька угода (1951) та створення Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС) країнами “шістки” (Франція, Італія, ФРН, Бельгія, Нідерланди, Люксембург). Цілі та інститути ЄОВС.

Римські угоди 1957 р. і створення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) та Євроатому. Цілі та принципи ЄЕС. Утворення Європарламенту як консультативного органу (1959).

Позиція Великобританії, утворення Європейської Асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) країнами «зовнішньої сімки» (1960).

Брюссельський договір 1965 р. про інституційне злиття виконавчих органів ЄОВС, ЄЕС та Євроатома.

Утворення країнами “шістки” митного союзу (1968).

5.3. Євроінтеграція у 70-80-ті рр. ХХ ст.

Проблеми розвитку економіки і синдром європесимізму.

Прогрес у євроінтеграції. Доповіді Давіньйона (1970, 1973) та формування механізму узгодження зовнішньої політики членів ЄЕС.

Паризький саміт 1972. Пропозиції Веделя. Франко-німецькі та франко-британські суперечності.

Приєднання до Європейського співтовариства Великобританії, Ірландії, Данії (1973).

Запровадження Європейської валютної системи (ЄВС) (1979). Приєднання до Греції Європейського співтовариства (1981).

Інтеграційна діяльність ЄС та прагнення до утворення єдиного внутрішнього ринку (ЄВР) у сер. 80-х – на поч. 90-х рр. ХХ ст. «Біла книга» 1985 р.

Шенгенська угода (1985).

Приєднання до Європейського співтовариства Іспанії та Португалії (1986).

5.4. Трансформація європейських спільнот в Європейський Союз. Сучасна історія ЄС.

Маастріхтський договір і заснування Європейського Союзу (ЄС). Формування спільної зовнішньої політики та політики безпеки країн-членів.

Утворення економічного і валютного союзу (ЄВС).

Входження до ЄС Фінляндії, Австрії, Швеції (1995).

Гармонізація правових систем і внутрішньої політики країн ЄС. Амстердамський договір (1999).

Конституція Європейського Союзу (2004) та проблема її ратифікації. Лісабонський договір 2009 р. та його значення для подальшого розвитку Європейського Союзу.

Розширення ЄС у 2004–2013.

Тема 6. Організаційна система Європейського Союзу

6.1. Статус держав-членів ЄС.

Склад Європейського Союзу. Умови і процедура вступу до ЄС. Право і процедура виходу з ЄС.

Правовий статус держави-члена ЄС. Кандидати і потенційні кандидати на вступ до Європейського Союзу.

6.2. Інститути ЄС і система прийняття рішень

Структура, принципи формування та функції інститутів ЄС (Європейський парламент, Рада, Комісія, Суд, Рахункова палата, Економічний та соціальний комітет, Комітет регіонів, Омбудсман).

Процес прийняття рішень в органах ЄС.

6.3. Правова база ЄС.

Міжнародна правосуб'єктність ЄС. Основні принципи і джерела права ЄС (міжнародні договори, нормативні акти інститутів ЄС у межах їхньої компетенції). Взаємодія права ЄС і національного права. Ідея Конституції ЄС.

Тема 7. Економічний простір ЄС

7.1. Спільний ринок країн Євросоюзу

Спільний ринок як форма інтеграції. Свобода пересування товарів, людей, капіталів та послуг. Членство ЄС та його країн у ВТО.

Спільні політики (сільськогосподарська, торгівельна, енергетична тощо).

7.2. Інтеграція у грошово-кредитній сфері

Європейська валютна система. Координація валютних курсів. Перехід до єдиної європейської валюти євро та його наслідки. Маастрихтські критерії вступу до єврозони.

Європейський банк реконструкції і розвитку. Європейський Центральний Банк. Європейський інвестиційний банк і структурні фонди.

7.3. Економічна нерівність між країнами-членами ЄС.

Економічні відмінності між країнами Євросоюзу. Принципи формування бюджету ЄС. Головні країни-донори.

Тема 8. Кризові явища у розвитку ЄС

8.1. Європейська боргова криза

Причини кризи державних боргів в Єврозоні. Фінансова криза 2009 р. та народні протестні акції у Греції. Антикризові заходи. Політичні наслідки кризи у Єврозоні.

8.2. Європейська міграційна криза.

Причини міграційної кризи у Європі. Початок міграційної кризи 2015 року та її розвиток. Шляхи і перспективи вирішення кризи.

8.3. «Брексит».

Референдум 23 червня 2016 року щодо членства Великобританії в ЄС. Процес реалізації рішення референдуму про вихід з ЄС. Процедура виходу з ЄС. Позиція Шотландії. Переговори Великобританії з ЄС.

Тема 9. Політична роль ЄС у сучасному світі

9.1. Зовнішня політика ЄС

Формування загальної зовнішньої політики країн Європейського Союзу. Основні вектори зовнішньої політики ЄС. Преференційні відношення з колишніми колоніями європейських країн. ЄС і США. Відношення ЄС з країнами-сусідами.

9.2. Процес розширення ЄС та його вплив на міжнародну політику

Особливості п'яти хвиль розширення ЄС. «Європейський вибір» як фактор політики національних держав.

9.3. Політика Європейського союзу в області безпеки

Фундаментальні документи Європейської спільноти у воєнній сфері («Безпечна Європа у більш досконалому світі», «Стратегія європейської безпеки»). Координація дій країн-членів Європейського Союзу у сфері безпеки. ЄС і НАТО.

Тема 10. Європейський Союз і Україна

10.1. Еволюція відносин ЄС і України

Угода про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (1994). Стратегія і спільна позиція країн ЄС щодо України. Декларування Україною пріоритетності європейського вектору інтеграції. Багатовекторність зовнішньої політики України.

ЄС як інвестор та торговельний партнер України. Участь України у субрегіональних інтеграційних процесах, польсько-українське співробітництво.

Європейська політика сусідства (ЄПС) та розвиток відносин з ЄС. План дій Україна – ЄС (2005 р.) і його реалізація.

10.2. Угода про асоціацію України з ЄС

Переговори між Україною та Європейським Союзом стосовно укладення Угоди про асоціацію (2007–2011). Зрив підписання Угоди, революційні події в Україні 2013–2014 рр. та зміни політичного керівництва держави.

Підписання «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» 2014 р. Хід ратифікації. Зміст політичної і економічної частин угоди.

10.3. Угода про безвізовий режим України з ЄС.

Підготовка і підписання угоди про безвізовий режим України з ЄС 17 травня 2017 року. Умови в'їзду громадян України на територію ЄС. Значення угоди про безвізовий режим України з ЄС.

10.4. Євроінтеграційні перспективи України.

Проблема відповідності економічної та політичної системи України системним вимогам ЄС та Копенгагенським умовам.

Проблема європейської інтеграції України як чинник внутрішньополітичної боротьби.

Тема 11. Культурні аспекти євроінтеграції

11.1. Культурна інтеграція.

Проблема формування європейської ідентичності та утворення загальноєвропейського культурного простору.

Європейська культурна інтеграція та глобалізація культури. Мультикультуралізм. Феномен етноренесансу.

11.2. Головні напрями культурної політики ЄС.

Роль культурної політики в інтеграційних процесах. Стратегії та напрями культурної політики ЄС.

11.3. Мовна політика ЄС.

Основні вектори європейської мовної політики.

Європейська Хартія регіональних мов і мов меншин (1992), Рамкова конвенція про захист національних меншин (1995).

Мультилінгвізм в освітній політиці ЄС.

11.4. Інтеграційні процеси у сфері освіти

Компетенції та діяльність ЄС у сфері освіти. Програми ЄС в області освіти і професійної підготовки. Болонський процес.

4. Порядок оцінювання результатів навчання

Система оцінювання сформованих компетентностей у студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні,

семінарські заняття, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою. Відповідно до Тимчасового положення "Про порядок оцінювання результатів навчання студентів за накопичувальною бально-рейтинговою системою" ХНЕУ ім. С. Кузнеця, контрольні заходи включають:

поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, практичних, семінарських, лабораторних занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 60 балів; мінімальна сума, що дозволяє студенту скласти іспит, – 35 балів);

підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі семестрового екзамену, відповідно до графіку навчального процесу.

Порядок проведення поточного оцінювання знань студентів. Оцінювання знань студента під час лекційних, семінарських занять та виконання індивідуальних завдань проводиться за такими критеріями:

розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються; ступінь засвоєння фактичного матеріалу навчальної дисципліни; ознайомлення з рекомендованою літературою, а також із сучасною літературою з питань, що розглядаються; логіка, структура, стиль викладу матеріалу в письмових роботах і при виступах в аудиторії, вміння обґрунтовувати свою позицію, здійснювати узагальнення інформації та робити висновки; вміння пояснювати альтернативні погляди та наявність власної точки зору, позиції на певне проблемне питання; якість і чіткість викладення міркувань; логіка, структуризація та обґрунтованість висновків щодо конкретної проблеми; самостійність виконання роботи; грамотність подачі матеріалу; використання методів порівняння, узагальнення понять та явищ; оформлення роботи.

Загальними критеріями, за якими здійснюється оцінювання позааудиторної самостійної роботи студентів, є: глибина і міцність знань, рівень мислення, вміння систематизувати знання за окремими темами, вміння робити обґрунтовані висновки, володіння категорійним апаратом, вміння знаходити необхідну інформацію, здійснювати її систематизацію та обробку, самореалізація на семінарських заняттях.

Підсумковий контроль знань та компетентностей студентів з навчальної дисципліни здійснюється на підставі проведення семестрового екзамену, завданням якого є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Екзаменаційний білет охоплює програму дисципліни і передбачає визначення рівня знань та ступеня опанування студентами компетентностей.

Кожен екзаменаційний білет складається з 4-х завдань (2 стереотипних, 1 діагностичне та 1 евристичне завдання), які дозволяють діагностувати рівень теоретичної підготовки студента і рівень його компетентності з навчальної дисципліни.

Результат семестрового екзамену оцінюється в балах (максимальна кількість – 40 балів, мінімальна кількість, що зараховується, – 25 балів) і проставляється у відповідній графі екзаменаційної "Відомості обліку успішності".

Студента слід **вважати атестованим**, якщо сума балів, одержаних за результатами підсумкової/семестрової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60. Мінімумально можлива кількість балів за поточний і модульний контроль упродовж семестру – 35 та мінімумально можлива кількість балів, набраних на екзамені, – 25.

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни розраховується з урахуванням балів, отриманих під час екзамену, та балів, отриманих під час поточного контролю за накопичувальною системою. Сумарний результат у балах за семестр складає: "60 і більше балів – зараховано", "59 і менше балів – не зараховано" та заноситься у залікову "Відомість обліку успішності" навчальної дисципліни.

Розподіл балів за тижнями

Теми змістового модуля		Лекційні заняття	Семінарські заняття	Доповідь	Експрес-опитування	Письмова контрольна робота	Усього	
Змістовий модуль 1.	Тема 1	1 тиждень	0,25	0,5			0,75	
	Тема 2	2 тиждень	0,25	0,5			0,75	
	Тема 2	3 тиждень	0,25	0,5		4	4,75	
	Тема 3	4 тиждень	0,25	0,5	4		4,75	
	Тема 3	5 тиждень	0,25	0,5			0,75	
	Тема 4	6 тиждень	0,25	0,5			0,75	
	Тема 5	7 тиждень	0,25	0,5		4	4,75	
	Тема 5	8 тиждень	0,25	0,5			10	10,75
	Тема 6	9 тиждень	0,25	0,5	4		4,75	
	Тема 6	10 тиждень	0,25	0,5			0,75	
	Тема 7	11 тиждень	0,25	0,5		4	4,75	
	Тема 8	12 тиждень	0,25	0,5	4		4,75	
	Тема 9	13 тиждень	0,25	0,5			0,75	
	Тема 9	14 тиждень	0,25	0,5			0,75	
	Тема 10	15 тиждень	0,25	0,5		4	4,75	
	Тема 11	16 тиждень	0,25	0,5			10	10,75
Іспит							40	

Усього	4	8	12	16	20	100
---------------	---	---	----	----	----	-----

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D		
60 – 63	E	задовільно	не зараховано
35 – 59	FX	незадовільно	
1 – 34	F		

5. Рекомендована література

Основна

1. Буторина О. В. Европейская интеграция : учебник / О. В. Буторина, Т. М. Ершова, А. А. Дінкин и др. – Москва : Деловая литература, 2011. – 720 с.
2. Європейська інтеграція : навчальний посібник / за ред.: М. І. Макарєнка, Л. І. Хомутєнко. – Київ : Центр учбової літератури, 2015. – 344 с.
3. Книга А. С. Европейская интеграция : учеб. пособие / А. С. Книга, В. Н. Пархаев. – Барнаул : Изд-во АлтГТУ, 2004. – 124 с.
4. Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навчальний посібник / В. В. Копійка, Т. І. Шинкарєнко ; за ред. Л. В. Губєрського. – Київ : Знання, 2012. – 759 с.
5. Кривцова В. М. Теорії та стратегії європейської інтеграції: навч. посіб. / В. М. Кривцова – Київ : Міленіум, 2009. – 142 с.
6. Прокопенко Л. Л. Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Прокопенко Л. Л. ; за заг. ред. М. Бойцуна, О. Рудіка, Я. Мудрого. – Київ : Видавництво «Міленіум», 2009. – 334 с.
7. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция : учебное пособие / В. Г. Шемятенков. – Москва : Международные отношения, 2003. – 400 с.

Додаткова

8. Бабынина Л. О. Значение Врехіт для Европейского Союза / Л. О. Бабынина // Современная Европа. – 2016. – № 4 (70). – С. 21–33.

9. Багаева А. В. Исторические модели регионализации и региональной интеграции / А. В. Багаева // Этносоциум и межнациональная культура. – 2016. – № 7 (97). – С. 93–103.
10. Борко Ю. «Европейская идея»: от утопии – к реальности / Ю. Борко // Заглядывая в XXI век: Европейский Союз и Содружество Независимых Государств. Москва : Интердиалект, 1998. – С. 15–51.
11. Гиниятов Ф. М. Теории европейской интеграции и текущий кризис Европейского Союза / Ф. М. Гиниятов. – Вестник экономики, права и социологии. – 2015. – № 2. – С. 116–119.
12. Европейський Союз: економіка, політика, право : енцикл. слов. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : ВПЦ "Київ. ун-т", 2011. – 368 с.
13. Ермолаєв А. В. Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Ермолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. – Київ : НІСД, 2012. – 192 с.
14. Норман Д. Європа. Історія / Д. Норман. – Київ : Видавництво: Основи, 2012. – 1464 с.
15. Смирнова Т. П. Основные тенденции развития европейской языковой политики и пути ее реализации / Т. П. Смирнова // Политическая лингвистика. – 2012. – № 2. – С. 153–157.
16. Трегуб О. І. Теоретичні засади європейської інтеграції / О. І. Трегуб // Грані. – 2013. – № 9 (101). – С. 148–153.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

17. Глосарій термінів Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europa.dovidka.com.ua/>.
18. Європейська інтеграція : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом «Державне управління» / за заг. ред. проф. І.А.Грицяка та Д. І. Дзвінчука [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Posibnyk.pdf>.
19. Кольцов М. В. Европейская интеграция : история и современность : текст лекций [Электронный ресурс] / М. В. Кольцов. – Режим доступа : <http://www.lib.uniyar.ac.ru/edocs/iuni/20140131.pdf>.
20. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.